
Jóerkölcsbe ütköző szerződések a hazai esetjog tükrében

Halász Csenge*

Jelen tanulmányban, egy rövid dogmatikai áttekintést követően, a rendszerváltozás időszakától napjainkig rendszerezésre kerülnek a vonatkozó bírói döntések, amelyek alapján, többféle, a jóerkölcsbe ütköző szerződésekből kialakítható, jellegzetes esetkör különíthető el. Kiemelt hangsúlyt helyezünk a hatályos Ptk.-hoz kötődő gyakorlat bemutatására és az esetleges anomáliák feltárására, mivel a generálklauszula alkalmazása fontos garanciát nyújt arra vonatkozóan, hogy a korábban elképzelhetetlen méretűre nőtt gazdasági forgalomban ne válhassák ki a kívánt joghatást az olyan ügyletek, amelyek a társadalom széles rétegének megítélése szerint egyértelműen erkölcsstelennek tekinthetőek.

Kulcsszavak: szerződés, jóerkölcsbe ütköző szerződés, érvénytelenség, semmisség

Contracts against public morals in the mirror of domestic jurisprudence

In the present study, after a brief dogmatic overview, the relevant judicial decisions are systematized from the period of the regime change to the present day, on the basis of which, a number of typical cases can be distinguished from contracts against public morals. We place special emphasis on the presentation of the practice related to the new Civil Code and the exploration of possible anomalies. After all, the application of the general clause provides an important guarantee that transactions which, in the opinion of the general public, are clearly immoral cannot cause the desired legal effect in the previously unimaginable economic turnover.

Keywords: contracts, invalidity, contract against public mores, nullity

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1023>

Bevezető gondolatok

Lábady Tamás rendkívül szemléletes megfogalmazásában „sok esetben fordul elő, hogy a kiegészítésre szoruló magánjogi szabály a maga kiegészítését más „kultúrhatalmaktól”, jogon kívüli társadalmi szabályokból, a metajurisztika köréből veszi. A társadalom különböző kultúrjelenségei közül szabályjellege van az erkölcsnek, a vallásnak, a szokásnak, az illemnek és a konvenciónak.”¹ Azt az esetet, ha a magánjogi jogszabály erkölcsi normára utal értékválasztásként definiálja, amely nézetrel a magunk részéről is egyet értünk.²

Anélkül, hogy jogelméleti fejtegetésbe kezdenénk az erkölcs és a jog viszonyára vonatkozóan, elégedjünk meg *Georg Jellinek* széles körben ismert

* PhD-hallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

¹ LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*, Szent István Társulat, Budapest, 2017, 254. o.

² LÁBADY i.m. 254. o.

megfogalmazásával, amely szerint a „[a] jog az erkölcs minimuma”.³ Az erkölcsi és a jogi szabályok közös töről fakadnak, közöttük a legmarkánsabb különbséget egyértelműen a jogi normák állami hatalommal történő kikényszeríthetősége jelenti. A két rendszer között minden egyes korszakban mutatkozott és mutatkozik átfedés, amely bizonyos szempontból - jogelméleti tanulmányok rámutattak arra, hogy a jog hatékony érvényesülésének elősegítése céljából - szükségesnek is ígérkezik. Ennek ellenére – *Leszkoven László* szavaival élve – „[a] jogi parancsok kapcsán az erkölcsre utalni mindig is kényes, de legalábbis magyarázatra szoruló kérdés”.⁴ Hiszen a jogi és az erkölcsi parancsok egymáshoz való viszonyának a meghatározása számos kérdéssel jár együtt. Abban az esetben, ha egy erkölcsi konvenció valamely jogszabályba beemelésre kerül, akkor maga is jogi normává válik. Erre remek példát nyújt a római jog időszaka, amelynek a rendszerében a korabeli jogi normák rendkívül erős erkölcsi beágyazottsággal rendelkeztek, így már ebben a korai időszakban is tilalmazásra kerültek a „*contra boni mores*” vagyis az erkölccsel ellentétben álló szerződések.⁵

Az ilyen ügyletek tilalma a jogfejlődés későbbi szakaszaiban is megmaradt, például középkori városok statútumaiban is találhatóak olyan rendelkezések, amelyek kimondták a társadalmi erkölccsel ellentétes ügyletek tilalmát.⁶

Ezen gondolatokat a hatályos polgári jog rendszerébe helyezve, arra a következtetésre juthatunk, hogy a XXI. századi „*modern*” polgári jog kódexében is találhatóak erkölcsi követelményekkel átitatott rendelkezések. Jelen tanulmány, e normák közül egyre, az érvénytelenségi okok rendszerében, a célzott joghatás körében nevesített, semmisségi okként meghatározott jóerkölcsbe ütköző szerződések joggyakorlati kérdéseire helyezi vizsgálatának a fókuszát.⁷

1. Rövid dogmatikai áttekintés

A hazai jogfejlődést tekintve, első ízben rögzíthető, hogy *Frank Ignác* már az 1840-es években foglalkozott az erkölcsi normákkal összeférhetetlen ügyletek jogi kérdéseivel, amelyek megfogalmazása szerint, „[a] becsülettel össze nem férnek”.⁸ Széles körben sorolta fel az olyan szerződéseket, amelyek nem minősültek ugyan jogszabályba ütközőnek mégis semmisnek voltak tekintendők. Ezek egy része a családi, nemi kapcsolatokkal függött össze pl. az eljegyzés során bánatpénz kikötése,

³ Georg JELLINEK: *Die sozialetische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*, VDM Verlag Dr. Müller, 2007, 13. o.

⁴ LESZKOVEN László: A generálklauzulákról – a jóerkölcsbe ütköző szerződések semmissége kapcsán, *Gazdaság és Jog*, 2020/11-12., 40-43. o., 42. o.

⁵ FÖLDI András - HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2011, 551. o.

⁶ MENYHÁRD Attila: *A jó erkölcsbe ütköző szerződések*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004, 16. o.

⁷ Ptk. 6:96. § „Semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik.”

⁸ VAJNA Zita: Az erkölcs érvényesülése a polgári jogi szerződésekben. <https://jogaszvilag.hu/szakma/az-erkolcs-ervenyesulese-a-polgari-jogi-szerzodesekben/> (letöltés ideje: 2021.03.31.)

amely megfosztotta a felet a döntés szabadságától, és ezáltal erkölcstelen cselekedetnek minősült.⁹

A XX. század elején megjelent jogirodalmi művek közül kiemelést érdemel *Trócsányi József „Erkölcstelen ügyletek”* című munkája, amely behatóan foglalkozott a *turpis* ügyletek egyes típusaival.¹⁰ Csupán egyetlen példával élve, *Trócsányi* álláspontja szerint, tilosnak tekintendő a másik önkényének való kiszolgáltatottság, akár egy hivatal gyakorlása tekintetében vagy anyagi szempontból.¹¹

Az 1900-as évek elejének időszakát érintve, a *Magyar Királyi Kúria* gyakorlatát vizsgálva, arra a következtésre juthatunk, hogy több olyan döntés is megjelent, amely a jog és az erkölcs viszonyával hozható kapcsolatba. Erre jó példát nyújt, egy 1903-ból jegyzett döntése, amely kimondta, hogy az ágyassági viszony létesítésére vonatkozó megállapodás jóerkölcsbe ütközik, így az ilyen kapcsolatból bíróság előtt érvényesíthető követelés nem származhat.¹²

Az 1900-ban megszületett Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezet (a továbbiakban Áptk.) rögzítette, hogy az *„erkölcstelen tartalmú vagy a közrendbe ütköző szerződés semmis”*. A Tervezet indokolása szerint a szerződés tartalma azon *„intentionál”* fogva, mellyel a felek a szerződést megkötik, mutatkozhat erkölcstelennek, és semmis lesz, ha tartalma akár magában, akár a felek *„intetiójával”* kapcsolatban erkölcstelen.¹³

Az Áptk. 1916-ban elfogadott változatába foglalt generálklauzula szövege akképpen módosult, hogy *„erkölcstelen vagy a közrendbe ütköző szerződés semmis”*. Tehát ezen változat már nem tartalmazott a szerződés tartalmára vonatkozó utalást, amely meglehetősen szűk értelmezési keretrendszert eredményezett volna.¹⁴

A szerződés tartalmára történő utalás már elmaradt az *1928. évi Magánjogi Törvényjavaslatban* (a továbbiakban Mjt.) is, amely több normájában is nevesíti a jóerkölcsbe ütközés tilalmát. Egyrészt az alapítványokra és az egyesületekre vonatkozóan kimondja, hogy ha azok célja *„törvényes tilalomba, a jóerkölcsbe vagy a közrendbe ütközik, az alakulás semmis.”*¹⁵ Majd a személyiségi jogok oltalmára hivatkozással deklarálásra kerül, hogy azok oltalmáról lemondani vagy gyakorlásukat korlátozni nem lehet jóerkölcsbe ütköző módon.¹⁶ Illetve megjegyzést érdemel az is, hogy a családjogi rendelkezések körében számos, helyen történik utalás az erkölcstelen magatartás tilalmára, amely a terület erőteljes morális átitatottságát is jelzi, illetve érdekes következtetések vonhatóak le belőle a korabeli társadalmi

⁹ MENYHÁRD i.m. 26. o.

¹⁰ MENYHÁRD i.m. 96.o.

¹¹ TRÓCSÁNYI József: *Erkölcstelen ügyletek (turpis causa)*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1909, 120. o.

¹² BACHMANN Katalin – BOLERÁ CZKY Margit: *Semmis az a szerződés, amely jóerkölcsbe ütközik*, *Magyar Jog*, 1996/6. sz., 347-351.o., 347.o.

¹³ Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez (III.kötet, Kötelmi jog), Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1901, 956-959. §§.

¹⁴ DELI Gergely: *A generális klauzulák dogmatikai, történeti és összehasonlító elemzése, különös tekintettel a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmára (doktori értekezés)*, Győr, 2009, 161.o.

¹⁵ Mjt. 52. §, 86. §

¹⁶ Mjt. 107.§

berendezkedés és jogi szabályozás viszonyáról is.¹⁷ Az erkölcstelen ügyleteket tilalmazó szabályra vonatkozóan megállapítható, hogy az 1916-as módosításhoz hasonlóan elhagyta a szerződés tartalmára vonatkozó kitétel, és rendkívül egyszerű módon fogalmaz, amikor deklarálja, hogy „A jóerkölcsbe vagy a közrendbe ütköző szerződés semmis.”¹⁸ Az Mjt.-hez kapcsolódóan, a Jogtudományi Közlöny 1928-as évfolyamában publikálta írását *Liebmann Ernő*, aki az erkölcstelen ügyletek bírói gyakorlatának analizálásával foglalkozott, és ezen ügyletek tanát a magánjog egyik legszínesebb, legérdekesebb területeként határozta meg.¹⁹ „A turpis causa joganyag keretében figyelemmel kell lennünk nem csupán a bíróság, hanem a közfelfogás, az egyes társadalmi körök és ezek világnézetét kifejező irodalom időnkénti változására is.”²⁰ E tekintetben *Liebmann* utalt a korszak német házassági vagyoni jogi mozgalmára, amely a házasság bontó okainak elismerése vonatkozásában hangsúlyt fektetett a társadalom széles rétegében megjelenő értékítélet figyelembe vételére. *Liebmann* a maga részéről nem értett egyet az Mjt. szövegével, álláspontja szerint a Javaslat szövegének módosítása ekképpen lett volna szükséges: „Semmis az az ügylet, amely arra szolgál, hogy közvetlenül oly célt valósítson meg, mely a közfelfogás szerint erkölcstelen.”²¹ A szerző tehát a szerződés célját helyezte a szabályozás fókuszába, illetve nevesítette a társadalmi értékeket manifesztáló közfelfogást is.

Szladits Károly „A magyar magánjog vázлата” című, 1937-ben megjelent, alapvető jelentőségűnek tekinthető művében szintén érdekes megállapítások olvashatóak a jóerkölcsbe ütköző szerződésekre vonatkozóan. *Szladits* nézete szerint, „a jó erkölcsökbe ütköző eljárásra általában nem lehet jogigényt alapítani; a bíró fenséges hivatása nem arra való, hogy piszkos üzelmekből eredő vitákban tegyen igazságot.”²²

Kuncz Ödön a gazdasági és kereskedelmi jog kiemelkedő képviselőjeként 1938-ban megjelent művében szintén foglalkozott az erkölcstelen ügyletek jogi megítélésnek a kérdéseivel. „A helyes jog az erkölccsel sohasem ütközhetik össze. (...) Hogy mi erkölcstelen, azt az ügyben döntő bírónak kell esetről-esetre eldöntenie. (...) E döntésnél figyelemre kell méltatnia a következő körülményeket: mértéknek a tisztességes kereskedőnek hasonló helyzetben követett magatartását kell venni (az ú.n. üzleti tisztességet, amely nem más, mint a kereskedelemmel foglalkozó erkölcsös ember pozitív életelve); nem szabad elfelejteni, hogy az erkölcs mellett a szabad verseny is igen alkalmas regulátora a haszonvágy szertelen kicsapongásának, hasonlóképpen a kereskedővel üzleti összeköttetésbe lépő feleknek önvédekezése. A bíróságnak a „jóerkölcs” generális klauzulájának alkalmazásánál igen óvatosan kell eljárnia. A generális klauzuláknak u.i. három nagy veszedelme van: a jogászi

¹⁷ Lásd hozzá példaként: Mjt. 334. § 2. pont, 288. §, 289. §, 278. §.

¹⁸ 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat 973.§

¹⁹ *LIEBMANN* Ernő: Az erkölcstelen ügyletek a Magánjogi Törvénykönyvben és a bírói gyakorlatban, *Jogtudományi Közlöny*, 1928/4., 227-229. o., 231. o.

²⁰ *LIEBMANN* i.m. 232. o.

²¹ *LIEBMANN* i.m. 233. o.

²² *SZLADITS* Károly: *A magyar magánjog vázлата*, II. kötet, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1937, 24. o.

*gondolkodás elpuhulása, a jobbizonytalanság és az önkény.*²³ Nézetünk szerint, Kuncz meglehetősen előremutató következtetéseket fogalmazott meg az üzleti tisztesség és erkölcsösség követelményére vonatkozóan, ugyanakkor hangot adott a generálklauzulával történő szabályozás miatti aggályának is.

Hazánk első polgári jogi kódexe, az *1959. évi Polgári Törvénykönyv* (a továbbiakban 1959-es Ptk.) eredeti szövege is tartalmaz olyan rendelkezést, amely szerint párhuzamba vonható a mai jóerkölcsbe ütköző szerződésekre vonatkozó törvényi rendelkezéssel. Kimondta, hogy *„Semmis a szerződés akkor is, ha nyilvánvalóan a dolgozó nép érdekeibe vagy a szocialista együttélés követelményeibe ütközik”*²⁴. A generálklauzulában megjelenő vagylagosság hasonló a korábbi szabályozáshoz, mely a jóerkölcs és a közrend között alkalmazta ezt a formulát. Ezen logika alapján elképzelhető egy olyan értelmezés, amely szerint a *„dolgozó nép érdeke”* a közrendhez, míg a *„szocialista együttélés követelménye”* a jóerkölcshöz hasonló értéket határozhatott meg. Nehéz azonban pontosan lehatárolni, hogy mit is jelentenek ezek a kifejezések, hiszen rendkívül csekély számú bírói gyakorlat áll rendelkezésre. Egy eseti döntésben kifejtésre került, hogy nyilvánvalóan a szocialista együttélés követelményébe ütközik és ezért semmis az a társasági szerződés, amely valamely félnek munka végzése nélkül, aránytalan anyagi előnyt biztosít.²⁵A normából egyértelműen kitűnnek a szocialista államrend által meghatározott társadalmi értékek, így az idézett rendelkezés e konvenciók jogszabályi szinten történő oltalmának a manifesztumaként értékelhető.

Az *1959-es Ptk. 1977. évi novellája*²⁶ megváltoztatta a *„dolgozó nép érdekei”* kitéltét, a *„társadalom érdekei kitételre”*, amely módosítás jól mutatja a társadalmi rend megváltozását.

Az *1991. évi XIV. törvénnyel* történt Ptk. módosítás a civilizisztikai gondolkodásban és magánjogi gyakorlatban már ismert fogalomként vezette be a jóerkölcsbe ütköző szerződés tilalmát a kódexbe.²⁷

A 2014. március 15-én hatályba lépett, Polgári Törvénykönyvben (a továbbiakban Ptk.) a jogalkotó, a célzott joghatás hibája körében szabályozza a semmisségi oknak minősülő jóerkölcsbe ütköző szerződést, amikor kimondja: *„Semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközik”*²⁸

Ezen szakasz az 1959-es Ptk.-hoz hasonlóan szabályoz, azzal a különbséggel, hogy a tilos szerződés tilalmát kivette a normából, nagyobb hangsúlyt fektetve így a jóerkölccsel ellentétben álló szerződések szankcionálásra. A *„nyilvánvalóan”* jelző utalhat arra, hogy a szerződésnek egyértelműen és határozottan ellentétben kell állnia a társadalmi értékrenddel ahhoz, hogy beleütközzön a tilalomba, tehát egyfajta nyomatékosítást kíván szolgálni. Nézetünk szerint, ez a kitétel akár elhagyható is lenne a szabályozásból, mert egy szerződés vagy ellentétben áll a társadalom

²³ KUNCZ Ödön: *A magyar kereskedelmi- és váltójog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1938, 7-8.o

²⁴ 1959-es Ptk., 200. § (2) bekezdés

²⁵ Pécsi Törvényszék 20.818/1976.számú eseti döntése

²⁶ 1977. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről

²⁷ KISS Gábor – SÁNDOR István: *A szerződések érvénytelensége*, HVG-ORAC, Budapest, 2008, 101. o.

²⁸ Ptk. 6:96. §

erkölcsi értékítéletével vagy sem, köztes vagy kevésbé „nyilvánvaló” lehetőséget nehéz lenne elképzelni.

2. A jóerkölcsbe ütköző hazai bírói gyakorlatának a margójára

Ahogy az előzőekben kiemelésre került, a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmával egy metajurisztikus, morális norma került beemelésre a polgári jog rendszerébe. Így annak értelmezése érdekében, kiemelt figyelmet érdemel a bírói gyakorlat vizsgálata, hiszen az esetjog tölti ki tartalommal e törvényi rendelkezés kereteit. A továbbiakban felsorolásra kerülő esetkörökre vonatkozóan a jogirodalomban is széles körű egyetértés mutatkozik, azok a hazai bírói ítélkezési gyakorlat tanulmányozása alapján kerültek kidolgozásra.

A felsorolásra kerülő esetek közül több is, az 1959-es Ptk. bírói gyakorlatához kötődik, de azok a továbbiakban is relevanciával bírnak, hiszen a hatályos kódex nem változtatott az 1959-es Ptk. normaszövegén a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmát deklaráló generálklauzulára vonatkozóan.

A hazai ítéletekből történő tipizálás első egységét a *pilótajátékra* épülő szerződések alkotják, amely „*játékok*”, mint a jóerkölcsbe ütköző szerződések esetei, napjaink joggyakorlatában már kevésbé jellemzőek. Az 1990-es években azonban több közfelháborodást kiváltó eset is kötődött hozzájuk, ezért véleményem szerint indokolt említésük. Ezekben a hierarchikus szerződéses láncolatokban, a vállalt kötelezettség csak az új szerződéskötők által fizetett összegből fedezhető, amely gyakorlat viszonylag rövid időn belül a rendszer összeomlását eredményezi.²⁹ A játékban a résztvevők kockázata sem egyenlő, a szervezők jól csengő, könnyű pénzszerzési lehetőséget ígérő ajánlatokkal „*szervezik be*” a játékba az embereket, annak ellenére, hogy tisztában vannak azzal, hogy a vállalt kötelezettségüket nem tudják majd teljesíteni, sőt gyakran szakértelemmel sem rendelkeznek az ígért tevékenységhez. A magyar joggyakorlatban is számos, közfelháborodást kiváltó eset történt, melyeknek eredményeként több tízezer ember károsodhatott meg. Országos felháborodást kiváltó ügyek közül jelentősek az ún. biogilisztá-biohumusz ügyek.³⁰ Komárom-Esztergom Megyében kb. 500-600 ilyen jellegű per indult, amely közel 2000 fő kistermelőt érintett. Az 1990-ben alapított Biogold Kft. termékértékesítési szerződést kötött kistermelőkkel, akik gilisztaszaporulatot voltak kötelesek a Kft. telephelyén előállítani. A Kft. ügyvezetője a helyi Takarékszövetkezet vezetőivel megállapodott abban, hogy nemcsak a Kft.-nek ad a Takarékszövetkezet nagyobb összegű hitelt, hanem a beszervezett kistermelőknek is, akik hitelének visszafizetését a Biogold Kft. vállalta. Ezután a kistermelők, a kedvezőnek látszó feltételekben bízva, tömegesen kötöttek fogyasztási kölcsönszerződésnek nevezett ügyleteket a Takarékszövetkezettel, amely időszakban a Biogold Kft. gilisztaszaporulattal elenyésző mértékben bírt, humusztermesztés nem történt, az értékesítés pedig egyszerűen szóba sem jött. Egyértelműen kiemelhető az, hogy pilótajáték valósult meg, hiszen a megkötött termékértékesítési szerződések mögött a Biogold Kft.

²⁹ KISS – SÁNDOR i.m. 145. o.

³⁰ BACHMANN – BOLERÁCSKY i.m. 351. o.

bevételének a növelése húzódott meg célként, és maga a termelési tevékenység elhanyagolható maradt. A pilótajáték elemeit mind az elsőfokú, mind a másodfokú bíróság elismerte. A Legfelsőbb Bíróság azonban, a szerződéseket érvényesnek tekintette, és a kistermelőket, mint a hitelek felvevőit, a kölcsönök és kamatok visszafizetésére kötelezte.³¹

A pilótajátékokon túlmenően, a rendszerváltás időszakához kapcsolódóan megjegyzést érdemel a *privatizációval és az alapítványok működésével* kapcsolatosan felmerülő néhány eset, amelyek szintén az 1990-es évek sajátos, átalakuló társadalmi és gazdasági viszonyaira vezethetőek vissza. A piacgazdaságot életre hívó során is figyelemmel kellett lenniük a feleknek arra, hogy az általuk megkötött szerződés ne ütközzön a rendszerváltásához köthető „*társadalmi közmegegyezésbe*”³². Ezen okból tekintett jóerkölcsbe ütközőnek egy olyan szerződést a Legfelsőbb Bíróság, amely eredetileg SZOT-vagyont képező ingatlanok adásvételét rögzítette, és nem felelt meg a rendszerváltáskor elfogadott társadalmi, erkölcsi követelményeknek. Az alapítványok működését érintően, a Legfelsőbb Bíróság 1995-ben hozott határozatában kifejtette, hogy „*a jóerkölcsbe ütközik a nyílt alapítvány alapító okirata, ha az arról rendelkezik, hogy a megszűnéskor meglévő vagyont az alapító vagy örökösei részére ki kell adni.*”³³ E tekintetben megjegyzést érdemel, hogy a hatályos Ptk.-ban már rögzítésre kerül, hogy semmis az alapító okirat olyan módosítása, amely az alapítvány vagyonának csökkentésre irányul, vagy ha az alapítványhoz való csatlakozás történt, az alapítvány jogutód nélküli megszűnése esetére kijelölt kedvezményezett személyét megváltoztatja.³⁴

A második csoportba a jóerkölcsbe ütköző *tartási szerződések* sorolhatóak. A hatályos szabályozás szerint, a tartási szerződés alapján, a tartásra kötelezett, a tartásra jogosult szükségleteinek, és körülményeinek megfelelő ellátásra, illetve gondozására, a tartásra jogosult pedig ellenérték teljesítésre köteles.³⁵

A tartásra kötelezett tehát allimentációs szolgáltatások nyújtását vállalja, amelyek kiterjednek a tartásra jogosult lakhatásának a biztosítására, élelemmel és ruházattal való ellátására, gondozásra, ha megbetegszik ápolására és gyógyíttatásra, halála esetén pedig illő eltemettetésére.³⁶ Ezen szerződésekben megjelenik egy ún. szerencse-elem amely az ügyletek jogszerűen egyensúlyhiányos voltából fakad, valamint tartós, bizalmi jellegük is meghatározó. Ezen szerződések kapcsán akkor merülhet fel a jóerkölcsbe ütközés kérdése, ha valaki olyan emberrel köt tartási szerződést, akinek súlyos betegsége közeli halállal fenyeget.

A Jász-Nagykun-Szolnok megyei Bíróság, egyik eseti döntésében kifejtette, hogy „*az ítélkezési gyakorlat egységes abban, hogy jóerkölcsbe ütközőnek tekinti az olyan tartási szerződést, amelynek megkötésekor a tartást vállaló személy tudta, vagy biztos alappal következtethetett arra, hogy vállalt kötelezettségét, csak rövid ideig kell teljesítenie, az érvénytelenség megállapításának kettős feltétele van, egyrészt,*

³¹ Uo.

³² Vö.: BH 1993. 604.

³³ BACHMANN – BOLERÁ CZKY i.m. 351. o.

³⁴ Ptk. 3:393. §

³⁵ Ptk. 6:491. §

³⁶ Ptk. 6:492. §

hogy a tartást vállaló személy tudjon az eltartó gyógyíthatatlan betegségéről, másrészt, hogy tudjon, vagy biztos alappal következtethessen arra, hogy a betegség következtében közeli időpontban számíthat az eltartott halálára.³⁷ Fontos megjegyezni, hogy bírói gyakorlat alapján mindkét feltétel szükséges egy tartási szerződés jóerkölcsbe ütközőnek minősítéséhez, hiszen e feltételek fennállása lényegében a szerencse-elem hiányát eredményezik. Önmagában az a tény viszont, hogy valaki súlyos beteg, csökkent élettartamú személlyel köt tartási szerződést, az nem eredményezi annak jóerkölcsbe ütközés miatti érvénytelenségét. A tartási szerződések megítélésénél a bírói gyakorlat azt a körülményt is értékeli, ha az eltartó már a tartási szerződés megkötése előtt gondozta az eltartottat.³⁸ Ilyen esetekben akkor sem minősül jóerkölcsbe ütközőnek a szerződés, ha az eltartott rövid időn belül bekövetkező halálára egyértelműen számítani lehet. A törvényes öröklés rendjét érintő tartási szerződések külön problémakört jelentenek.³⁹ Ez azzal magyarázható, hogy a rokontartást a Csjt.-ben, és az új Ptk. Családjogi Könyvében is nevesített kötelezettség. A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint, a törvényes örökös által kötött tartási szerződés akkor nem ütközik jóerkölcsbe, ha a szerződésben valós gondozási igény és szándék jelenik meg, a szerződéskötéskor az örökhagyó közeli halálával még nem lehet bizonyosan számolni, és a többi törvényes örökös nem kívánja az örökhagyót megfelelően gondozni.⁴⁰ Több ítéletben is megállapításra került, hogy jóerkölcsbe ütközik a tartási szerződés, ha az eltartott súlyos betegsége ellenére képes önmagát ellátni, egzisztenciális értelemben sem szorul rá a tartásra, valamint a szerződés célját az jelenti, hogy az eltartott a törvényes örökösök terhére jusson vagyonhoz.⁴¹

A következő esetkörbe a jóerkölcsbe ütköző *házassági vagyoni szerződések* sorolhatóak. A házassági vagyoni szerződések tekintetében is fontos szerepet kap a szerződési szabadság elve, hiszen abban a felek maguk határozhatják meg azt a vagyoni rendszert, amelyet az életközösség alatt a vagyoni viszonyaikra alkalmazni kell. Előfordulhat azonban olyan eset, hogy valamelyik fél méltánytalanul hátrányosabb helyzetbe kerül a vagyoni szerződés megkötése esetén, mint a másik fél. Természetesen önmagában az a tény, hogy valaki a saját vagyona rovására a házastársának ingyenesen juttat, vagy a közös vagyonba tartozó tárgyat a másik fél különvagyonába utalja, még nem alapozza meg a szerződés jóerkölcsbe ütközését. A szerződés jóerkölcsbe ütközésének megállapításánál is szükséges az, hogy a vizsgált ügylet ellentétben álljon a társadalmi értékítélettel.⁴²

A Legfelsőbb Bíróság egyik vonatkozó határozata szerint a házastársi közös vagyon egészének, vagy valamely házastárs csaknem teljes különvagyonának, a másik házastárs általi ellentételezés nélküli megszerzése, a társadalom által elfogadott erkölcsi értékek szerint súlyosan méltánytalan azzal a házastárral szemben, aki ilyen módon elveszti a vagyonát. Bizonyos esetben néhány körülmény

³⁷ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság 16. P.20.054/2009/67.sz. ítélete

³⁸ KISS – SÁNDOR i.m. 146. o.

⁴⁰ BH 2006. 284.

⁴¹ BH 2002. 310., BH 1995. 158.

⁴² BH 1999. 409.

fennállása erkölcsileg indokoltá, elfogadhatóvá teheti az ügyletet pl. a felek átlagos mértékét meghaladó vagyoni viszonyai, a közöttük hosszú időn át tartó harmonikus kapcsolat, vagy adott esetben a közös gyermek érdekei.⁴³ A Legfelsőbb Bíróság ugyanezen határozatában, a tényállás alapján megállapította, hogy jóerkölcsbe ütközik a házastársak között létrejött olyan szerződés, amelyben az alperes ingatlanokat és jelentős értékű ingóságokat szerzett meg a felperes súlytalan ellentételezése mellett. Az ügyben a felek házassági életközösségének és az azt megelőző élettársi kapcsolatának együttes tartama sem haladta meg a két évet, és ez a rövidnek nevezhető időszak is állandó viszálykodással volt terhes. Ezek tükrében az eljáró bíróság megállapította, hogy a felek között fennálló kapcsolat nem tekinthető olyan mély érzelmi közösségnek, amely megfelelő erkölcsi alapot adna egy ilyen jellegű vagyoni szerződés megkötésére.

Érdekes eset olvasható a Somogy Megyei Bíróság egyik ítéletében. A bíróság egy öröklési perben vizsgálta azt, hogy az örökhagyó (férj) és az alperes (feleség), között létrejött házassági vagyoni szerződés jóerkölcsbe ütközik-e vagy sem. A házastársak által megkötött vagyoni szerződés egyik pontjában megállapításra került, hogy az életközösség fennállása alatt szerzett minden vagyontárgy a feleség tulajdonába kerül. A házastársak között harminchat év korkülönbség volt, az életközösség kezdetekor az alperes huszonhárom, az örökhagyó pedig ötvenkilenc éves volt, akinek ez volt az ötödik házassága. A bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a nagy korkülönbség ellenére a felek között tényleges érzelmi kötődésen alapuló kapcsolat alakult ki, és harmonikus viszonyukat támasztotta alá az is, hogy az alperes segítette az örökhagyó művészi tehetségének a kibontakozást, és annak betegsége idején is mindvégig gondoskodott róla. Az említett szempontok alapján, valamint a házasságkötés, és a házassági vagyoni szerződés megkötése között eltelt tizenegy éves időtartam alapján a bíróság megállapította, hogy a szerződés nem ütközik jóerkölcsbe. Az ítéleti indoklás szerint erre utal az a körülmény is, hogy a felek magatartása a szerződés megkötését követően sem változott meg egymás irányában.⁴⁴

A következő csoportba a jóerkölcsbe ütköző „sikerdíjas” megbízási szerződéseket sorolhatóak. A megbízási szerződésben alapvetően hangsúlyos a bizalmi jelleg, és a megbízott gondossági kötelezettsége is kiemelt szerepet kap. A megbízási díj tekintetében mind az 1959-es, mind a hatályos Ptk. rögzíti, hogy a megbízási díjat attól függetlenül meg kell fizetni, hogy a szerződés eredményre vezetett-e vagy sem. Kivételt képez ez alól, ha az eredmény részben vagy egészben olyan okból maradt el, amelyért a megbízott felelős.⁴⁵ A szerződési gyakorlatban elterjedt azonban az a díjazási módzat, hogy a felek a megbízási díjat eredményhez kötik. Ez a módszer a sikerdíjas juttatás, amely esetében az eredmény elérése és módja a megbízott kockázatába tartozik, így feltűnő értékaránytalanság címén nem támadhatóak meg az ilyen szerződések arra hivatkozással, hogy a megbízott által végzett munka mennyisége esetleg nincs arányban a kikötött díjjal. Fontos szerephez jut tehát a kockázati elem az ilyen szerződések esetén, és a megbízó tulajdonképpen az effajta

⁴³ BH 1999. 409.

⁴⁴ Somogy Megyei Bíróság 21.P.20.065/2008/86. sz. ítélete

⁴⁵ Ptk. 6:276. §

kikötéssel teszi érdekeltté a megbízottat a minél eredményesebb munkában. A Legfelsőbb Bíróság egyik döntésében kifejtette, hogy a sikerdíjas megbízási szerződésekkel kapcsolatos bírói gyakorlat a rendkívül magas jutalék kikötését akkor tekinti társadalmilag elfogadottnak, ha a megbízott a meghatározott eredmény elérése érdekében tényleges, valódi kockázatot vállal. A kockázat megléte, többek között „*leszűrhető*” abból, hogy az eredményt mennyi munkával, és milyen költséggel éri el a megbízott.⁴⁶

Országos közfelháborodást kiváltó esetként tarthatjuk nyilván a Tocsik Márta ügyvédnőhöz köthető esetet, amelyben a büntetőeljárás mellett polgári per is indult. A bonyolult, több szálon futó tényállás, témába vágó momentumait kiemelve, rögzíthető, hogy Tocsik Márta, több mint 804 millió forint sikerdíjat vett fel az ÁPV. Rt-től, amellyel megbízási jogviszonyban állt. Mivel az ÁPV. Rt. állami és önkormányzati vagyonnal gazdálkodott, így az alperes sikerdíja is közből származott. Tocsik Márta feladata az volt, hogy önkormányzatokkal folytasson tárgyalásokat belterületi földek ellenértéke tekintetében. A Fővárosi Bíróság úgy ítélte meg első fokon, hogy a szerződés sem jogszabályba sem jóerkölcsbe nem ütközik. Döntését azzal indokolta, hogy a rendelkezésre álló adatokból nem lehetett megalapozottan arra a megállapításra jutni, hogy az alperes semmilyen érdemi munkát nem végzett. A Legfelsőbb Bíróság helybenhagyta az első fokú bíróság ítéletének azon részét, hogy a szerződés nem ütközik jogszabályba, de megállapította, hogy jóerkölcsbe ütköző szerződésnek minősül. Ezt részben azzal indokolta, hogy állami pénzek felhasználásáról volt szó, így a megkötött ügyletek a társadalom fokozott „*rosszallását vonhatják maguk után*”. Az ítélet legfontosabb érve azonban az volt, hogy Tocsik Márta a sikerdíjas megbízási szerződésében egyáltalán nem vállalt kockázati elemet, annak megkötésekor már tisztában volt azzal, hogy milyen mértékű díjazásban fog részesülni, ezért megállapítható a szerződés jóerkölcsbe ütközése, és ezáltal semmissége.

Kiemelést érdemel továbbá, hogy az eredménykötelemnek tekinthető *vállalkozási szerződéseken* esetében is előfordulhatnak olyan megállapodások, amelyek ellentmondanak a társadalmi értékítéletnek. A vállalkozási szerződés alapján a vállalkozó tevékenységgel elérhető eredmény megvalósítására, a megrendelő a mű átvételére és annak fejében, díj fizetésére köteles.⁴⁷ Ezeknél a szerződéseknél külön kérdéskört vet fel az alvállalkozók igénybevételének a lehetősége, amely általános, mindennapi gyakorlatnak minősül. A Legfelsőbb Bíróság az egyik ítéletében megállapította egy olyan vállalkozási szerződés jóerkölcsbe ütközését, amelyben a vállalkozó úgy bízott meg egy alvállalkozót önkormányzati csatornarendszer kivitelezésével, hogy tudta nem képes számára megfizetni a munkáért járó díjat. Ennek ellenére elvégeztette a szükséges munkálatokat az alvállalkozóval. Indokolta továbbá a jóerkölcsbe ütközés megítélését az a körülmény, hogy a vállalkozó Kft. felszámolás alatt állt, ennek ellenére elvállalt egy olyan tevékenységet, amelyre vonatkozóan tudomása volt, hogy nem képes neki eleget tenni. Ez ellentétes a polgári jog azon elvével is, hogy szolgáltatásért ellenszolgáltatás jár.⁴⁸

⁴⁶ EBH 2008. 1771.

⁴⁷ Ptk. 6:238.§

⁴⁸ BH 2001. 141.

A jóerkölcsbe ütköző szerződések tipizálásával kapcsolatos kiemelést érdemel a *munkajog* területe is. A hatályos *Munka Törvénykönyve*, a 2012. évi I. törvény (a továbbiakban *Mt.*), a IV. Fejezetében rendelkezik az érvénytelenség szabályairól. E körben először a semmisséget rendezi, és kimondja, hogy „*Semmis az a megállapodás, amely munkaviszonyra vonatkozó szabályba ütközik, vagy munkaviszonyra vonatkozó szabály megkerülésével jött létre vagy nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközik*”⁴⁹ Egy eseti bírósági döntésben megállapításra került, hogy a jóerkölcsbe ütköző munkaszerződés fogalmilag mindkét fél részéről fennálló, a társadalmilag elvárt zsinórmérték célzatos megsértésére, és az, *Mt.* rendeltetésével ellentétes tevékenységre irányul.⁵⁰ A munkajogi szerződések jóerkölcsbe ütközésének megállapításával kapcsolatosan rögzíthető, hogy mindkét jogterület kiemelkedő jelentőséget tulajdonít a szerződéskötő felek közötti viszonynak, személyi összefonódásnak, a felek tudattartamának, magatartásának, szándékának, a szerződéssel megvalósítani kívánt célnak, a szerződéskötés körülményeinek, a megállapodás tartalmának, joghatásának. Valamint az is közös metszatként jelenik meg, hogy az eset összes körülményét mérlegelve lehet csak a kérdésre a választ megadni. A munkajog területén fellelhető esetekből megfigyelhető, hogy szinte kivétel nélkül vezető állású, illetve vezető pozíciót betöltő személyek szerződéses kikötése körében került hivatkozásra a jóerkölcs mint követendő zsinórmérték. Ez a tény összefüggésbe hozható azzal a kialakult bírói gyakorlattal, ami a vezetővel szembeni elvárhatóság mércéjét az általánoshoz képest magasabb szinten állapítja meg. A jóerkölcsbe ütköző munkaszerződésekkel kapcsolatos jogesetek rendkívül színes képet mutatnak. Egy 2008-ban született ítélet kimondta, hogy „*nem felel meg a jóhiszemű és tisztességes eljárás követelményének, jóerkölcsbe ütközik, tehát semmis az a munkaszerződés, amelyet a házastársak a tulajdonukban lévő gazdasági társaság többségi tulajdonának átruházása előtt, de későbbi hatálybalépéssel kötnek, meg és amely a gazdasági társaság részére jelentős hátrányt okoz.*”⁵¹

Egy másik esetben a Kúria megállapította, hogy a jóerkölcsbe ütköző - társadalmilag elvárt erkölcsi normákat célzatosan megsértő - munkaszerződés semmis, ezért az abból eredő jogokat és kötelezettségeket nem lehet úgy elbírálni, mintha a szerződés érvényes lett volna. A tényállás értelmében a felperesek 2009. január 5-én kötöttek munkaszerződést az alperesi jogelőd céggel. A munkabér megállapítása oly módon történt, hogy a munkáltató a szerződésben garantált nettó munkabért a munkavállalók részére havi rendszerességgel 2009. április hónaptól folyósítja. A felperesek 2009. április 1-től az alperessel, mint jogutóddal újabb munkaszerződést kötöttek. Ebben azt rögzítették, hogy a felperesek a jogelőd cég alkalmazotti állományából a korábbi foglalkoztató által munkaszerződésben vállalt kötelezettségekkel együtt átvételre kerülnek. Így a felperesek munkaviszonya a munkáltatónál 2009. január 5-től folyamatosnak tekinthető. A jogelőd és alperesi kft. a biztosításközvetítő tevékenységet úgy kívánta kifejteni, hogy a belépő

⁴⁹ *Mt.* 27. §

⁵⁰ BH 2012. 157.

⁵¹ EBH 2008. 1891.

munkavállalók munkabérük terhére havi megtakarításos biztosítást kötnek, melynek összegét befizetik, ami után az alperes a biztosító cégtől járulékból részesül.

A Kúria megállapította, hogy a felperesek nem valódi munkaszervezetet építettek, az „alkalmazottak” felvételének, toborzásának és oktatásának valódi célja nem a törvényben szabályozott munkaviszony létesítése, hanem a felvett személyekkel biztosítási szerződés megkötése, ezen keresztül a biztosítótársaságok megtévesztése és jutalék megszerzése volt. Ennek megállapításánál különösen figyelemmel volt azon körülményekre, miszerint az alperes jogelődje 3 000 000 forint törzstőkével alakult, a megalakuláskor a felperesek magas összegű munkabérét a később befolyó jutalékokból és a felvett "alkalmazottak" munkaszerződésében kikötött, a munkaviszony kezdetekor fizetendő biztosítási díjból kívánta fedezni, és e célból kötött olyan szerződéseket, miszerint a 2009. januári jogviszony kezdetéhez képest csak áprilistól fizeti meg a bérüket. Az alperes a saját alkalmazottain kívül biztosítási szerződést mással nem kötött, nem felelt meg a biztosításközvetítésre vonatkozó jogszabályi feltételeknek, a jogosulatlanul felvett jutalékokat nem fizette vissza. Értékelte továbbá azt is, miszerint a felperesek vezetői pozíciót töltöttek be a munkaszervezetnek nevezett, de valójában biztosítási díjak és jutalékok megszerzésére irányuló tevékenység végzésében, abban vezetőként (szervezőként) vettek részt. Hangsúlyozta, hogy a jóerkölcsbe ütköző munkaszerződés éppúgy semmis, mint más szerződés. Összegzőképpen rögzíthető, hogy a jóerkölcsbe ütköző munkaszerződés fogalmilag a mindkét fél részéről fennálló, a társadalmilag elvárt erkölcsi zsinórmérték célzatos megsértésére, az 1992. évi Mt. rendeltetésével ellentétes tevékenységre irányul.

3. Konklúzió és záró gondolatok

A fent ismertetetésre került jogesetek alapján felmerülhet a kérdés, hogy a jóerkölcs tartalmára vonatkozóan milyen következtetések vonhatók le a segítségükkel.

A „jóerkölcs” alapvetően egy absztrakt érték, amely a társadalom általános értékítéletét és erkölcsi felfogását fejezi ki, amely fogalmának meghatározásához a Ptk. semmilyen támpontot, segítséget nem nyújt. A Pécsi Ítéltábla gyakorta idézett döntésének megállapításai szerint, a bírósági gyakorlat általában azokat a szerződéseket tekinti jóerkölcsbe ütközőnek *„amelyeket jogszabály nem tilt, de az azzal elérni kívánt cél, a vállalt kötelezettség jellege, vagy az azért vállalt ellenszolgáltatás felajánlása, vagy a szerződés tárgya az általánosan elfogadott erkölcsi normákat, szokásokat nyilvánvalóan sérti, és azokat az általános társadalmi megítélés egyértelműen tisztességtelennek minősíti”*⁵²

További kiemelendő körülményt jelent, hogy a jóerkölcsbe ütköző szerződések értékelésénél, hogy a bírónak minden esetben a társadalmi értékítéletet kell képviselnie. A tárgyalóteremben természetesen ő személyesíti meg a méltányosan gondolkodó emberek igazságérzetét, de az ítélezés során soha nem a saját erkölcsi

⁵² BH 2000. 260.

felfogását érvényesíti. Az sem lenne helyes, ha olyan szerződést vonna-e körbe, amely csak valamely társadalmi réteg erkölcsi bírálatát vonná maga után.⁵³

Leszűrhető az is, hogy a jóerkölcsbe ütközés megállapításának releváns időpontja a szerződés megkötéshez kapcsolódik, e tekintetben csakis a szerződéskötés körülményei, a szerződéskötéskor ismert adatok, tények vehetők figyelembe. Az utóbb a szerződés megkötése után bekövetkezett körülmények nem értékelhetők, és azok esetleges jogkövetkezményei a szerződés teljesítésnek a körében vonhatók le.⁵⁴

Annak megállapítása során, hogy egy szerződés sérti-e a jóerkölcsöt vagy sem, objektív és szubjektív elemeket is figyelembe kell venni. A magatartás szubjektív értékelése a jóerkölcsbe ütközésnek azonban nem önálló eleme, mert a jóerkölcsbe ütközés tilalma nem a felek magatartásának, hanem a szerződés tartalmának a kontrollját jelenti. A bírói gyakorlat a szubjektív elemek meglétét nem feltétlenül követeli meg, azt azonban igen, hogy a szerződő felek tudjanak, vagy az elvárható gondosság elmulasztása miatt ne tudjanak azokról a ténybeli körülményekről, amelyek a szerződés jóerkölcsbe ütközését előidézik.⁵⁵

A kifejtettek alapján megállapítható, hogy a jóerkölcsbe ütköző szerződések bizonyos tartalmi elemei megragadhatók, de nem adható rá általános definíció. A magam részéről helyesnek tartom a törvényi generálklauzulával való szabályozást, mert ez a megoldás nem szorítja keretek közé a bírói jogalkalmazást, amely tulajdonképpen ez által tölti be fontos rendeltetését. Ehelyütt kiemelendő, hogy a Ptk. szabályoz olyan további érvénytelenségi okokat, amelyek erkölcsi tartalommal bírnak. Ilyennek tekinthető például az uszorás szerződés és a feltűnő értékaránytalanság tilalma is. A jóerkölcsbe ütköző szerződés tilalma ezen normák mellett is generális, hiszen egyértelműnek látszik, hogy egy uszorás szerződés a társadalom széles rétegének a rosszallását is maga után vonja, viszont a tényállási elemek megléte esetén ilyen esetekben nem jóerkölcsbe ütközés, hanem az uszorás jelleg jelenti majd az érvénytelenség okát. Ez a körülmény azonban nem jelenti azt, hogy a jóerkölcsbe ütköző szerződés elveszítené jelentőségét, hiszen az nyitva áll a szerződéses viszonyok sokszínűsége és a társadalmi értékítélet megváltozása folytán a jövőben felmerülő újabb esetkörök előtt is. Érdekes kérdést jelent, hogy a felgyorsult digitalizációs folyamatok gyűrűjében megkötött szerződések milyen esetekben minősülhetnek jóerkölcsbe ütközőnek. Ez a kérdés nyilvánvalóan a jövőben lesz megválaszolható, az azonban egészen bizonyosnak tekinthető, hogy a generálklauzula normájára a hatályos polgári jogban is szükség van.

Az erkölcs és a jog viszonyára vonatkozóan *Grosschmid Béni* fogalmazott meg rendkívül értékes gondolatokat, amelyek ma is iránymutatásul szolgálhatnak, „[h]iszen a művelt országokban is a magánjog uralma nagy részben erkölcsi (bévülről ható) erőkön nyugszik. Legvégső elemzésben pedig az is, hogy a törvények

⁵³ Legfelsőbb Bíróság Gfv. VII.32.266/2001/5. sz. ítélete

⁵⁴ MENYHÁRD Attila: A jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmának tartalmi meghatározása, *Gazdaság és Jog* 2004/9., 3-9. o., 4. o.

⁵⁵ Uo.

megtartatnak, nem a törvény, hanem a törvényen kívüli rugónak a műve. Quis custodiet custodes..., ha nem valami belső indító erő...⁵⁶

Irodalomjegyzék

- BACHMANN Katalin – BOLERÁ CZKY Margit: Semmis az a szerződés, amely jóerkölcsbe ütközik, *Magyar Jog*, 1996/6. sz., 347-351. o.
- DELI Gergely: A generális klauzulák dogmatikai, történeti és összehasonlító elemzése, különös tekintettel a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmára (doktori értekezés), Győr, 2009
- FÖLDI András - HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2011
- GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata; Budapest, 1932
- JELLINEK, Georg: *Die sozioethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*. VDM Verlag Dr. Müller. 2007
- KISS Gábor – SÁNDOR István: *A szerződések érvénytelensége*, HVG-ORAC, Budapest, 2008
- KUNCZ Ödön: *A magyar kereskedelmi- és váltójog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1938
- LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*, Szent István Társulat, Budapest, 2017
- LESZKOVEN László: A generálklauzulákról – a jóerkölcsbe ütköző szerződések semmissége kapcsán, *Gazdaság és Jog*, 2020/11-12., 40-43.o.
- LIEBMANN Ernő: Az erkölcsstelen ügyletek a Magánjogi Törvénykönyvben és a bírói gyakorlatban, *Jogtudományi Közöny*, 1928/4., 227-229. o.
- MENYHÁRD Attila: *A jó erkölcsbe ütköző szerződések*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004
- MENYHÁRD Attila: A jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmának tartalmi meghatározása, *Gazdaság és Jog* 2004/9., 3-9. o.
- VAJNA Zita: Az erkölcs érvényesülése a polgári jogi szerződésekben. <https://jogaszvilag.hu/szakma/az-erkolcs-ervenyesulese-a-polgari-jogi-szerzodesekben/> (letöltés ideje: 2021. 03. 31.)
- SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlatja*, II. kötet, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1937
- TRÓCSÁNYI József: *Erkölcsstelen ügyletek (turpis causa)*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1909

⁵⁶ GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1932, 857. o.